
Nefretten Kurtuluş: Polonya’da *Dayanışma* ve Şiddetsiz Siyasî Mücadele

W. J. Korab-Karpowicz

3 1 Ağustos, Polonya’da Bağımsız Özerk İşçi Sendikası “Dayanışma”nın kurulmasıyla sonuçlanan Gdansk Tersanelerindeki uzun grevlerin bitişinin yıldönümüdür. Dayanışma’nın barışçıl direnişi ve ahlak anlayışı, siyasi görüşleri şiddete başvurmadan savunma konusunda hâlâ önemli bir derstir. 1989’da Orta ve Doğu Avrupa’da komünizmin yıkılışına ve ardından bütün dünyada meydana gelen büyük değişimlere yol açan, Dayanışma’nın 1980’lerde sürdürdüğü ısrarlı, şiddetten arınmış siyasi mücadelesidir.

Bir ticaret sendikası ve bağımsız bir toplumsal hareket olan Dayanışma (Lehçe’de Solidarnosc), Polonya’nın her yerine yayılan toplu grevlerin sonunda, Ağustos 1980’de doğmuştur. Ancak, Leh toplumundan gördüğü geniş desteğe rağmen 1981’de yasadışı ilan edilmiş ve liderleri hapsedilmiştir. Eğer biri şiddet kullanılarak sindirilmeye çalışılıyorsa, şiddete başvurarak karşılık verebilir. Kişi kendini savunma hakkına sahiptir. Nefsi müdafaa hakkı bireylerin olduğu kadar toplumların da temel hakkı olarak tanınmıştır. O halde, Dayanışma niçin şiddete şiddetle karşılık vermemiştir? Dayanışma’nın, kendini savunurken barışçıl yöntemlere başvurması ahlak görüşünden mi yoksa faydacıl ya da pragmatik bir stratejiden mi kaynaklanmaktadır? Bu soruları yanıtlamadan önce, İkinci Dünya Savaşı sonrası Polonya’sındaki komünist siyasi sistemin doğasından biraz söz etmek istiyorum. Böylelikle, bu ülkede yaşanmış olan adaletsizliğin kaynaklarını belirtmek niyetindeyim. Polonya’daki adaletsizliğe tepki olarak Dayanışma ortaya çıkmıştır.

Dr. Włodzimierz J. Korab-Karpowicz Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesidir (Assistant Professor). Kendisi, Polonya’da Dayanışma ile sıkı işbirliği içerisinde bulunan, Öğrenciler Bağımsız Birliği (Independent Association of Students) adlı öğrenci örgütünün 1980-1981 döneminde önde gelen üyelerindendi.

Liberal Düşünce, Cilt:10, No: 37, Kış 2005, s. 151-160.

Sınıfsız Toplumda Sosyal Çatışma

1945-1989 arası dönemde, Polonya Halk Cumhuriyeti'ndeki siyasal sistemin temelinde bulunan özelliklerden biri komünist ideolojinin varlığıydı. Bu ideolojiye göre, bazı küçük çiftlikler ve teşebbüsler haricinde, üretim araçlarının özel mülkiyeti ilga edilmişti. Leh toplumunun, içinde sosyal çatışmaya yer olmayan, sınıfsız bir toplum olduğu ilan edilmişti.¹ Mal sahipleri ve işçiler gibi sosyal sınıflar arasında çatışma ve ayrılığın, daha fazla kazanç sağlamayı arzulayan mal sahiplerinin, işçileri emeklerinin karşılığını almaktan mahrum bırakmasıyla ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Üretim araçlarının kamu malı olduğu, böylece çalışan herkesin hem işçi hem de mal sahibi konumunda bulunduğu sınıfsız bir toplumda, artık böyle çatışmalar söz konusu olmayacaktı.

Toplumsal çatışmaların sonuçları grevler ve gösterilerdir. Polonya Halk Cumhuriyeti'nde ideolojik teoriyle çelişkili görünen çeşitli grev ve gösteriler meydana gelmiştir. Bu nedenle, sözde sınıfsız bir ülke olan Polonya'da "grev" kelimesi yasaklanmıştı. Bir fabrikada ya da kuruluşta grev olduğunda, devlet kontrolündeki kitle iletişim araçları durumu "iş kesintisi" olarak duyurmaktaydı. Aynı şekilde, protesto yürüyüşleri ve gösteriler de "karışıklık" olarak adlandırılmaktaydı. Böylece, Marksist-Leninist felsefenin teorik kavramları, yani sınıfsız bir toplumda çatışma olmaması gerektiğini iddia eden komünist ideoloji, gerçekleri çarpıtmıştır. Doğruları yok etmiş ve uydurma "gerçekler" yaratmıştır.

Belki de komünist ideolojinin gizlediği en büyük gerçek, 1950-1980 arası, sözde "gerçek sosyalizm" toplumu olarak adlandırılan Leh toplumunun tabiatında sosyal çelişkiler taşıdığıdır. Sözde sınıfsız olan bu toplum aslında çıkar çatışmalarıyla parçalanmıştı. Ancak, söz konusu çatışmalar işçi ve mülk sahipleri arasında değil, iktidar sahipleri ve yönetilenler arasında cereyan etmekteydi. Sadece Polonya'nın değil, bütün komünist ülkelerin özelliği olan tek partili sistemin yanı sıra, güçler ayrımı ilkesinin eksikliği, iktidarın yalnızca birkaç elde toplanmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, sınıfsız olduğu iddia edilen toplum gerçekte, en az iki sınıfa bölünmüş bulunmaktaydı; iktidar sahibi apparatchikler ve yönetilenler. Seçimlerde olduğu gibi, halkın iktidara katılımı yalnızca aldatmacadan ibaretti. Kendi halklarının iradesine aykırı olarak iktidarı ellerinde bulunduran Doğu Avrupa ülkeleri hükümetleri garip bir şekilde "Halk Cumhuriyeti" veya "Halk Demokrasisi" olarak adlandırılmaktaydı. Ekonomik, sosyal ve politik eşitsizliklerin yönetenleri ve yönetilenleri kesin bir biçimde ayırdığı, hiyerarşik sınıf düzenine sahip bu topluma, "sınıfsız toplum" denmiştir.

Siyasi gücün tek elde toplanması ve geri kalanların bu güçten tamamen yoksun bırakılması nedeniyle, komünist ülkelerde iç çatışma tehlikesi, güçler ayrımı bulunan Batı demokrasilerinde olduğundan daha fazlaydı. Bu durum komünistlerin neden, kendi güçlerine meydan okumayı deneyebilecek sesleri kesecek, çok gelişmiş bir baskı mekanizması geliştirdiklerini açıklamaktadır. Ancak, insanları sindirmeye yönelik yapılan her hareket, ezilmekte olan insanların baskıcı bir yönetim altında

¹ Bkz. Stanislaw Starski, *Class Struggle in Classless Poland*, Boston: South End Press, 1982.

yaşadıklarının farkına varmalarını sağlamıştır. Baskıcı rejimin bu şekilde korunması doğrultusunda atılan her adım, rejimi kendi yıkımına biraz daha yaklaştırmıştır.

Siyasal gücün tek elde toplanması ve merkezileştirilmesi, yürütmenin bürokratikleştirilmesi ve gerçekleri çarpıtmak amacıyla kamuoyunun manipüle edilmesi, Polonya Halk Cumhuriyeti rejiminin başlıca nitelikleriydi. Rejimin bir diğer özelliği de varlığını korumak için baskıcı yöntemler kullanmasıydı.

Özgürlüğün Yüğü

Bazıları için, insanların her zaman özgürlüğü arzulamadıklarını duymak şaşırtıcı olabilir. Ancak, insanlar çoğu kez güvenlik, maddi hedeflerin elde edilmesi veya sakin bir yaşam uğruna, özgürlüklerinden vazgeçebilirler. Dolayısıyla, özgürlüğün getirdiği sorumlulukları ve yükü kendi omuzlarından alan rejimleri kabul edebilirler. Başka bir deyişle, kendi hayatlarını başkalarının idare etmesine izin verip, karar verme sürecine aktif bir biçimde katılma gücünü tamamen yitirirler. Böyle bir durumda, halkın kendi rızasıyla yönetildiği söylenebilir. Fakat, bu rıza çoğu kez telkin ve manipülasyonla sağlanır. Ancak, özgürlüklerinden vaz geçen insanların yanı sıra, bir de “özgürlük takipçileri” vardır. Onlar yalnızca iyi bir yaşam sürebilme arzusunda değildirler. Aynı zamanda kendilerini yönetenlerin onlar için belirledikleri hayat tarzını da sorgularlar. Böyle insanlar özgürlüğün yükünü kendi omuzlarına alırlar. Dahası, eğer kendi belirlediği hayat tarzının en iyisi olduğunu iddia eden bir ideoloji varsa, “özgürlük takipçileri” ve otorite arasında bir çatışma meydana gelmesi kaçınılmazdır. Fakat bu durum, sistemi sorgulamayı sürdürmekte direnen bir kesimi yıldırmayacaktır.

Komünist rejimin hüküm sürdüğü Polonya’da, halkın cevap istediği, fakat sormaya cesaret edemediği sorular uzunca bir liste oluşturmaktaydı. Söz konusu sorulardan bazıları, komünistlerin Polonya’nın yönetimini ele geçirirken başvurdukları yasadışı yollarla ilgiliydi.² Katyn Ormanı,³ Yalta ve 2. Dünya Savaşı’nda Nazilere karşı savaşmış en kuvvetli askeri yeraltı örgütü olan Vatan Ordusu’yla ilgili sorular vardı. 2. Dünya Savaşı’ndan sonra Vatan Ordusu mensupları komünistler tarafından sistematik bir biçimde taciz edilmiş ve çoğu öldürülmüştü. Ayrıca, temel ekonomik ihtiyaçlarla ilgili basit sorular da akıllardaydı. İşçi, onca çalışmasına rağmen neden çok az bir miktar kazandığını ve temel ürünlerin piyasada niçin sürekli eksik olduğunu öğrenmek istiyordu. Polonya’daki bütün işçi protestoları, her zaman ba-

² Bkz. Krystyna Kersten, *The Establishment of Communist Rule in Poland, 1943-1948*, çev: John Micgjel ve Michael H. Bernhard Berkeley, Kaliforniya: University of California Press, 1991, Stefan Korbonski, *Warsaw in Chains*, New York, 1959, Stanislaw Mikolajczyk, *The Rape of Poland: The Pattern of Soviet Aggression*, Westport, Conn: Greenwood Press, 1972.

³ Katyn, 14,552 savaş esiri Polonyalı subayın, 1940 baharında NKVD tarafından idam edildiği üç yerden en bilinenidir. Diğer yerler Kalinin/Tver ve Kharkov’dur. Bkz. Alan Paul, *Katyn: The Untold Story of Stalin's Polish Massacre*, New York, N.Y.: Maxwell Macmillan, 1991; Solomon W. Slowes, *The Road to Katyn: A Soldier's Story*, Oxford, 1992; Robert Szymczak, “A Matter of Honor: Polonia and the Congressional Investigation of the Katyn Forest Massacre,” *Polish American Studies*, 41 (1) Spring 1984, pp. 25-65; J. K. Zawodny, *Death in the Forest: The Story of the Katyn Forest Massacre*, Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1962; Katyn. Documents of Genocide: Documents and Materials from the Soviet Archives Turned over to Poland on October 14, 1992, çev. Wojciech Materski, Önsöz J.K. Zawodny, Warsaw: Institute of Political Sciences, 1993.

sit ekonomik sorunlarla ve ihtiyaçların dile getirilmesiyle başlar, bunlar da sosyal ve politik içerikli soruların sorulmasına giden yolu açardı. Böylelikle, olaylar ekonomik problemlerin ötesine geçerek ilerlerdi.⁴ Dolayısıyla, savaş sonrası Polonya'sında halkın çoğunluğu, isteseler de, özgürlüğü güvenlik ve maddi ihtiyaçların elde edilmesiyle takas edemezlerdi, çünkü bunlardan hiçbiri ülkelerinde mevcut değildi. Nisbeten istikrarlı bazı dönemler haricinde, derin ekonomik sorunlar daima varlığını hissettirmişti. Sorunları çözmekten aciz olan hükümet, halkın geniş bir kesiminin rejimden duyduğu memnuniyetsizliğin önüne geçemedi.

Adaletsizlik, hak edilmemiş ıstırap olarak adlandırılabilir. Az miktarda para için çok çalışan, görüşlerini bildirmesi engellenen ve sorularına ısrarla cevap aradıklarında taciz edilen insanlar hak etmedikleri acılar çekerler. İyi bir yaşamın nasıl olması gerektiğine ilişkin düşünceleri, kendi yaşamlarıyla bağdaşmaz. Ezilen bir kişi, adaletsizliğe maruz kaldığını fark ettiğinde, adaletsizliği ortadan kaldırmaya çalışacaktır. Sosyal değişim bu şekilde gerçekleşir. Ancak, kişinin önce adaletsizliğin kaynaklarını bulunması, neden baskıya maruz kaldığını ve baskıyı yapanın kim olduğunu anlaması gerekir. Siyasal muhalefetin işlevinin önemi bu noktada ortaya çıkar. Toplu siyasi mücadele için zemin hazırlayan siyasal muhalefettir.

1976'dan önce, Polonya'da aydınlar devlet politikalarını zaman zaman protesto etmişlerdir. Fakat, ülkede düzenli bir muhalefet hareketi oluşmamıştır.⁵ 1976'da, ani fiyat artışlarını protesto etmek için yapılan işçi gösterilerinin çok sert bir biçimde bastırılması karşısında sarsılan bir grup aydın, "İşçileri Koruma Komitesi" (KOR) ni kurdular.⁶ Bu ilk muhalif örgütün kuruluşundan kısa bir süre sonra, başkaları da ortaya çıktı: "İnsan ve Vatandaş Haklarını Koruma Hareketi" (ROPCIO), "Genç Polonya Hareketi" (RMP) ve "Bağımsız Polonya Konfederasyonu" (KPN). Bunların yanı sıra, geniş bir yeraltı basın örgütü faaliyet göstermeye başladı. Ayrıca, üniversitelerde okutulmayan ya da Markist yaklaşımın çarpıttığı konularda, üniversite öğrencilerine yönelik seminerler düzenleyen bir yeraltı öğretim kuruluşu olan "Association for Scholarly Sciences" kuruldu.

Kilise, muhalif faaliyetleri destekliyordu.⁷ 16 Ekim 1978'de, Polonya'daki birçok insanı sevindiren bir olay oldu. Krakow'un eski başpiskoposu Kardinal Karol Wojtyla, Papa seçilerek İkinci John Paul ismini aldı. Karol Wojtyla'nın Papa seçilmesi yalnızca Polonya Kilisesi'nin konumunu değil, aynı zamanda muhalifleri de güçlendirmiştir. 1979'da, Papa'nın Polonya'ya ilk ziyareti ülkede müthiş bir etki yarattı.

⁴ Bkz. Jane Leftwitch Curry and Luba Fajfer, *Poland's Permanent revolutions: Peoples vs Elites, 1956 to the Present* (Washington D.C.: American University Press, 1996).

⁵ Ağustos 1980 koşullarıyla ilgili bilgi için, bkz. Michael H. Bernhard, *The Origins of Democratization in Poland: Workers, Intellectuals and Oppositional Politics, 1976-1980*, (New York, N.Y.: Columbia University Press, 1993); Keith John Lepak, *Prelude to Solidarity: Poland and the Politics of the Giersek Regime* (New York, N.Y.: Columbia University Press, 1998).

⁶ Jan Jozef Lipski, *Kor: a History of the Workers' Defense Committee in Poland, 1976-1981*, çeviren Olga Amsterdamska ve Gene M. Moore (Berkeley, California: University of California Press, 1985).

⁷ Bkz. Bogdan Szajkowski, *Next to God - Poland: Politics and Religion in Contemporary Poland* (London: F. Pinter, 1983)

Varşova'daki açık hava ayini için binlerce kişi toplandı. Jasna Gora'daki Polonya Ulusal Kilisesi'ne, Papa'yı dinlemek isteyen bir milyona yakın kişi akın etti. Krakow'da geniş araziler onu dinlemek isteyen iki milyon kişiyle dolup taşı. Yıllar boyu süren komünizm, Papa'yı dinlemeye gelen milyonların sevinç gösterileri arasında, sanki bir gecede yok oldu.

Polonya Katolikliği'nin 1979 Haziranı'ndaki toplu gösterileri, Dayanışma'nın 1980 Ağustosunda doğuşunun başlangıcıydı. Organize olmuş bir muhalif hareketin oluşumundan dört sene ve Papa 2. Jean Paul'ün memleketini ziyaretinden de bir sene sonra, Leh toplumu komünist rejime bundan böyle itaat etmeyeceğini göstermeye hazırды. Bağımsız Özerk İşçi Sendikası "Dayanışma" 1980 yazında öyle hızlı genişledi ki, birkaç hafta içinde, 35 milyonluk ülkede 10 milyon çalışan insan sendika üyesi oldu. İlk olarak 1956 yılının işçi eylemleri, ardından 1968'deki öğrenci gösterileri, daha sonra şiddetli bir şekilde bastırılan 1970 ve 1976 işçi eylemlerinin hepsi, 1980 grevlerinin işaretçisiydi. Komünizm tarihinde ilk defa, Marx'a göre en devrimci sınıfı oluşturan işçiler, Marx'ın felsefesinden kaynağını almış olan siyasi sistemi sona erdirmek için harekete geçtiler.⁸ Komünist yönetime sahip bir ülkedeki altyapısal çelişkiler Dayanışma'dan önce hiçbir zaman bu kadar net bir biçimde görülmemiştir.

Görkemli Doğuş

1980 yazında tüm dünyanın gözleri Gdansk Tersanesi'nde özgürlük için haykıran insanlara çevrilmişti. Yabancı gözlemciler grevin barışçıl bir nitelikte olmasına çok şaşırmışlardı.⁹ 31 Ağustos 1980'de hükümet, işçi temsilcileriyle (Grev Komitesi) bir anlaşma imzaladı. "21 Madde" olarak tanınan bu anlaşma, komünist iktidardan bağımsız, toplumsal bir hareket olan Dayanışma'nın doğuşunu simgelemiştir.¹⁰ Dayanışma'nın doğumuyla bağlantılı en az dört fenomen bulunmaktadır.

Bunlardan birincisi, işçi mücadelesinin hedeflerinin dönüşümüdür. Basit ekonomik istekler, sosyal ve siyasal meselelere dönüşmüşlerdir. Grev yapan işçiler yalnızca daha iyi gelir değil, aynı zamanda muhalefet yapabilmeye özgürlüğü ve insan haklarına saygı gösterilmesini istemişlerdir. Gdansk anlaşmasının 21 maddesinin çoğunu maaşlar, çalışma koşulları ve sağlık sigortası gibi konuların oluşturmasına rağmen, özünde politiktir. İşçilere sendika kurma ve grev yapma hakkı tanıyan maddeler içermektedir. Bunların yanı sıra, siyasal tutukluların salıverilmesi, sansürün yasal bir çerçeveye sınırlandırılması ve sendikaların kitle iletişim araçlarına erişim imkanları gibi konular da ele alınmıştır.

⁸ Polonya'daki siyasal gelişmelerle ilgili olarak bkz. Curry and Fajter, *Poland's Permanent Revolutions*; Jakup Karpinski, *Countdown: the Polish Upheavals of 1956, 1968, 1970, 1976, 1980*, çev. Olga Amsterdamska and Gene M. Moore (New York: Karz-Cohl, 1982); Gale Stokes, ed., *From Stalinism to Pluralism: A Documentary History of Eastern Europe since 1945* (New York: Oxford University Press, 1991).

⁹ Olaylara tanıklık etmiş yabancı bir gazeteci tarafından yazılmış olan, Timothy Garton Ash, *The Polish Revolution: Solidarity* (New York: Viking Penguin, 1991).

¹⁰ Gdansk Tersanesi'ndeki Ağustos grevleri ve pazarlıklarla ilgili olarak bkz. Neal Ascherson, *The Polish August: The Self-Limiting Revolution* (New York: Viking Press, 1981); A. Kemp-welch, *The Birth of Solidarity. The Gdansk Negotiations*, 1980 (New York: St. Martins Press, 1983).

İkinci olarak, mücadelenin kurumsallaştırılması zikredilebilir. 1956 ve 1970 işçi eylemleri, hükümet değişikliğine kadar varan sonuçlar doğurmuş olsa da, Polonya'daki siyasal düzen üzerinde uzun vadeli bir değişikliğe yol açamamıştır. Bunun sebebi, işçilerin mücadelesi sonucunda elde edilen kazanımları koruyacak bir kurumun var olmamasıydı. Bu eksiklik, 1980 Ağustos'unda, Dayanışma'nın kurulmasıyla giderildi.

Üçüncü olarak, Ağustos 1980'de, Leh toplumu gerçek anlamda ilk kez birleşmiştir. Dayanışma'nın üyeleri basit işçilerden, akademisyenlere; siyasi muhaliflerden, sevilen aktör ve aktristlere kadar geniş bir tabandan gelmekteydi. Leh toplumunun çoğunluğu, Dayanışma'nın ekonomik, sosyal ve siyasal reform programının arkasındaydı.

Son olarak belirtilmesi gereken nokta, Dayanışma'nın herhangi bir toplumsal teorinin ya da felsefenin ürünü olmadığıdır. Hakkındaki entellektüel tartışmalar, Dayanışma'nın doğuşundan sonra başlamıştır. Dayanışma'nın esasını, yemek, gerçekler ve adalet gibi temel ihtiyaçların yokluğunun yol açtığı bilinçlenme oluşturur.¹¹ Dayanışma'nın temelinde ideolojinin yerinin olmamasının diğer bir sebebi de, Leh toplumunun geniş bir kesiminin gözünde komünist ideolojinin iflas etmiş olmasıdır. İdeolojiler dogma'lara dayanır. Marksist-Leninist ideolojinin dogma'larının yıkıcı sonuçlarını; maalesef Leh insanı birinci elden tecrübe etmiştir.

Peki, hükümet neden pes edip "21 Madde"yi imzaladı? Çünkü Polonya'nın tamamına yayılmış büyük bir ayaklanmanın patlak vermesinden korkuyordu. Ancak, attıkları imza yalnızca zaman kazanmak için yaptıkları bir manevradan ibaretti. Dayanışma'nın doğduğu andan itibaren, parti liderleri onu ezmek için planlar hazırlamaya başladılar.¹² Komünist otorite, bağımsız sendikayla anlaşamadı. Başlangıçta, Dayanışma normal sendika aktiviteleri sınırları içinde faaliyet göstermek niyetindeydi. Ancak, totaliter sistemin sebep olduğu dış koşullar ve ülkede muhalefet partilerinin bulunmaması, sendikayı eğitim, hukuk ve ekonomi alanlarında hükümete birçok öneride bulunmaya teşvik etti. Dayanışma'nın siyasal alandaki diğer bir faaliyeti de, kendisiyle birlikte ortaya çıkmış olan ama kendilerini Parti-devlet baskısına karşı savunamayan, bağımsız örgüt ve kurumları korumak oldu.

Şiddet Uygulaması

13 Aralık 1981'de devlet, topluma saldırdı. Binlerce Dayanışma mensubu hapsedildi, haberleşmeye sansür uygulanmaya başlandı ve ülke içinde serbest dolaşım sınırlan-

¹¹ Dayanışma'nın doğuşuyla ilgili olarak bkz, Lawrence Goodwyn, *Breaking the Barrier: The Rise of Solidarity in Poland* (New York: Oxford University Press, 1991); Jan Kubik, *The Power of Symbols Against the Symbols of Power: The Rise of Solidarity and the Fall of State Socialism in Poland* (University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 1994); Roman Laba, *The Roots of Solidarity: A Political Sociology of Poland's Working-Class Democratization* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1991).

¹² Dayanışma'nın 1980-1981 dönemindeki mücadelesiyle ilgili olarak bkz., Nicholas G. Andrews, *Poland 1980-81: Solidarity versus the Party* (Washington, D.C.: National Defense University Press, 1985); Peter Raina, *Poland 1981: Towards Social Renewal*, (Boston: G. Allen & Unwin, 1985); Kevin Ruane, *The Polish Challenge* (London 1982); Jadwiga Staniszkis, *Poland's Self-Limiting Revolution* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1984); Alain Touraine, et. al., *Solidarity: The Analysis of a Social Movement. Poland 1980-81*, trans. By David Denby (Cambridge: Cambridge University Press, 1983).

dırıldı. Polonya'daki sıkıyönetim uygulaması hala tartışmalara konu olmaktadır.¹³ Sıkıyönetim SSCB'nin askeri müdahalesini önlemek için mi uygulanmıştı? Polonya'ya askeri müdahale tehlikesi gerçekten var mıydı? Cevap ne olursa olsun, Polonya hükümeti tarafından etkinlikle uygulanan sıkıyönetim, direk bir askeri müdahalenin riskleri göz önünde bulundurulduğunda, Sovyetler için en iyi çözümü sağlamıştır. Dolayısıyla, bu ülkede yürürlükte olan sıkıyönetim Sovyet çıkarlarına uygun düşmüştür.

Leh Toplumunun çok küçük bir kesimini temsil etmekte olan parti-devlet mekanizması, Moskova'nın onayıyla, sıkıyönetim uygulamasında terör taktiği kullanmayı kararlaştırmıştı, çünkü başka yöntemlere başvurarak kendi iradesini halka kabul ettirebilmekten acizdi. 10 milyon Dayanışma üyesi, kırsal Dayanışma ve Öğrenciler Bağımsız Birliği gibi diğer bağımsız dernek üyeleri ve bunların aileleriyle birlikte, Polonya nüfusunun çoğunluğunu teşkil ediyorlardı. 100.000 kişiden az mevcuda sahip, özel seçilmiş polis ve ordu kuvvetleri milyonlarca silahsız ve barış yanlısı insanın üzerinde terör estiriyordu. Bu noktada sorulması gereken soru şudur: Dayanışma şiddete neden şiddet kullanarak karşılık vermemiştir?

Bu sorunun en aşikar cevabı, Dayanışma'nın hiçbir zaman silahlı bir örgüt niteliği taşımadığı ve bu yönde herhangi bir çaba içine girmediğidir. Dahası, 1980-1981'de otoriteyle aralarında süren çekişmeye rağmen Dayanışma'nın liderlerinin çoğunluğu bir orta yol bulunacağına, müşterek çıkarların ortak bir zeminde ele alınabilmesinin mümkün olduğuna inanıyorlardı. 1980-81 yıllarının Dayanışması ekonomik, sosyal ve siyasi yöndeki isteklerine karşın devletin siyasi gücünü ele geçirmek arzusunda değildi. Bunun yerine devletin elindeki gücü kötü yönde kullanmasını önlemek amacıyla, denetleyici görevini üzerine almayı istemekteydi.

Otoritelerle diyalog kurulabileceği inancı yüzünden Dayanışma, devletin şiddet içerikli önlemlerine hazırlıksız yakalandı. Ellerindeki tek savunma aracı toplu grevdi. Böylece, sıkıyönetimi protesto etmek için binlerce işyeri greve gitti. Bütün bu grevlere güç kullanılarak son verildi. Gdansk Tersanesi'nin demir kapıları tanklarla parçalandı ve işçiler işlerinin başına döndürüldü. Güç kullanımına karşılık veren yalnızca Silezya'daki "Wujek" ve "Jastrzebie" madenleriydi. "Wujek" madeninde işçiler, silahlı polis güçlerine karşı yangın söndürücüler ve metal aletler kullandılar. 7 işçinin trajik bir şekilde öldüğü çatışma sonunda greve son verildi.

Ancak, Dayanışma'nın şiddet kullanarak direniş göstermeye hazır olmadığı görüşü, çok basit bir cevap olur. Dayanışma'nın halk arasındaki imajı o kadar iyiydi ki, 3 milyon parti mensubunun neredeyse üçte biri, Dayanışma'ya katılmıştı. Bunlar çoğunlukla sıradan işçilerdi. Dahası, bu imajın etkisi işçileri de aşip polis kuvvetlerine ve orduya kadar ulaşmıştı. 1981'de polis teşkilatının içinde bir Dayanışma hücresi oluşturulmuştu. Ancak, söz konusu hücre otoriteler tarafından resmen tanınma-

¹³ Polonya'daki sıkıyönetimle ilgili olarak bkz. Werner G. Hahn, *Democracy in a Communist Party: Poland's Experience since 1980* (New York, Columbia University Press, 1987); Jan Mur, *A prisoner of Martial Law: Poland, 1981-1982*, trans. by Lillian Vallee (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1984); Leopold Labedz, ed., *Poland Under Jaruzelski*, (New York: New York: Scribner, 1984); *Poland Under Martial Law. A Report on Human Rights by the Polish Helsinki Watch Committee*, 1983.

mıştır. Dolayısıyla, eğer Dayanışma'nın liderleri tarafından şiddete karşılık verilmesi çağrısı yapılıyorsa, bir kısım polis ve ordu kuvvetlerinin de destek olacağı kitlesel bir direniş meydana gelirdi demek yanlış olmaz. Ancak, böyle bir çağrı yapılmadı. Grevci işçilere, uygulanan şiddete direnmemeleri telkin edildi.

İlke ve Pragmatizm

Ağustos 1980'de Dayanışma'nın kurulması, geçmişteki krizler esnasında yapılan hatalardan ders almış Polonya insanının, o anki koşullar içinde, ön hazırlığı olmadan sergilediği bir harekettir. Ancak, Kasım 1981'e gelindiğinde artık Dayanışma geniş bir liderler ve danışmanlar topluluğu tarafından yönlendirilen, iyi örgütlenmiş bir kurum ve koordineli bir sosyal hareket halini almıştır. Şiddete barışçıl karşılık vermek Dayanışma liderlerinin bilinçli bir şekilde uyguladığı bir davranıştır. Fakat, bu etik bir karar mıydı yoksa pragmatik bir seçim miydi?

Bu soruyu cevaplayabilmek için Polonya'nın tarihine şöyle bir bakmamız gerekir. Geçen iki yüzyıl, bu ülke için gerçekten büyük acılarla dolu olmuştur. 18. yüzyılın sonunda Avrupa'nın üç büyük gücü olan Avusturya, Rusya ve Prusya, Polonya'yı aralarında paylaşmıştır. 19. yüzyıl, ulusal bağımsızlığın kazanılması yolunda gösterilen amansız mücadelelerle şekillenmiştir. Özellikle, 1830'da ve 1863'te Rusya'nın acımasızca bastırdığı isyanlar bu döneme damgasını vurmuştur. Leh ulusal bilincinin ve kültürünün bağımsız bir şekilde gelişebilmesi ancak, 19. yüzyıl Leh mültecilerinin ilhak edilmiş anavatanlarından uzakta, özellikle Fransa'da, elverişli koşullara kavuşmalarıyla mümkün olmuştur. 20. yüzyılda, iki savaş arası 20 yıllık dönemde görülen tam bağımsızlık ve kalkınma, İkinci Dünya Savaşıyla sona ermiştir. Savaşta, 3 milyonu Leh, 6 milyon Polonya vatandaşı hayatını kaybetmiştir.¹⁴ Şehirler, köyler ve ülkenin altyapısı büyük ölçüde yok edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında da ülkenin kurtuluşu için çok büyük mücadele verilmiştir. Ülke, çok geniş ve iyi teşkilatlanmış bir yeraltı örgütüne sahipti.¹⁵ Hem Batı cephesinde hem de Doğu cephesinde savaşan Leh ordusu, güç ve sayıca Müttefik Kuvvetler arasında dördüncü sırada bulunmaktaydı. Leh insanının cesaretinin ve kendini adamışlığının, Müttefiklerin Nazi Almanyası'nı yenmelerindeki katkısına rağmen, 1945'de Yalta'da imzalanan anlaşma ülkenin kötü kaderini belirledi.¹⁶ Polonya komünizmin idaresi altına girmişti. Dolayısıyla savaş, özellikle tüm şehrin yerle bir edildiği ve binlerce sivilin öldürüldüğü 1944 Varşova ayaklanması acılarla dolu bir ders olmuştu. Bu, şiddete başvurarak direnmenin bedeliydi. En büyük trajedi, özveriyle katlanılan acılara ve dökülen kana rağmen hedeflere ulaşamadığında gözler önüne serilir. Böyle bir direniş, kahramanlık ve vatanseverlik örneği olarak anılmakla birlikte, sonraki nesillere ders olmuştur.

¹⁴ Leh halkına karşı işlenen suçlarla ilgili olarak bkz. Szymon Dater, et. al., *War Crimes in Poland's Genocide 1939-1945* (Poznan: Wydawnictwo Zaroducé, 1962); Richard C. Lucas, *The Forgotten Holocaust: The Poles Under German Occupation, 1939-1944*, University Press of Kentucky, Louisville, K.Y., 1986.

¹⁵ Bkz. Stefan Korbonski, *The Polish Underground State: A Guide to the Underground 1939-1944*, çeviren Marta Erdman, Columbia University Press, New York, 1978.

¹⁶ Bkz. John L. Harper, Andrew Parlin, *The Polish Question During World War II* (Washington, D.C.: Foreign Policy Institute, 1990); Jan Karski, *The Great Powers and Poland 1919-1945: from Versailles to Yalta*, University Press of America, Lanham M.D., 1985.

Polonya tarihinin verdiği ders, hiç şüphesiz, şiddet kullanarak direnmenin başarı şansının önceden hesaplanması gerektiğidir. Böyle direnişlerin her zaman kan dökülerek bastırılma olasılığı, dolayısıyla faydadan çok zararı vardır. Dayanışma liderlerine göre, sıkı yönetime karşı şiddet yoluyla direnmek, durumu iyileştirmek yerine, davaya en bağlı ve en vatansever insanların ölümüne yol açacağından, şiddete karşılık verilmemeli ve teslim olunmalıydı. Kişi, şiddetiyle başedemeyeceği bir güce karşı şiddete başvurmaktan sakınarak kendi hayatını kurtarabilir. Böylece, kişi pragmatik veya taktik bir davranışta bulunmuş olur. Bu şekilde fikirlerden feragat edilmez, yalnızca uygulamaları bir süre için ertelenir.

Ancak, Dayanışma'nın şiddetsiz siyasi mücadelesi yalnızca hedeflere daha etkin bir biçimde ulaşmayı gözetken pragmatik bir anlayışla şekillenmemiş, aynı zamanda etik ilkeleri de göz önünde bulundurmuştur. 1980'lerin Dayanışma'sı, geleneksel Hristiyan değerlerinin düzenli olarak kiliseye gitmeyen kesimin arasında dahi, hala canlı olduğu bir toplumda var olmuştur.¹⁷ Ağustos grevlerinde açığa çıkan, emekçinin mücadelesinin hedeflerinin ekonomik taleplerden siyasi ve sosyal konulara dönüşümü, daha da ilerleyerek yalanların yerine doğruları koyma ve nefretin yükünden kurtulma arzusuna dönüşmüştür. Dolayısıyla, Dayanışma ekonomik, sosyal ve siyasal reformlarına eşdeğer ciddi bir ahlaki içeriğe sahiptir. Dayanışma'yı bir yenilenmiş ahlak hareketi olarak adlandırmak yanlış olmaz, çünkü doğruluk, adalet ve özgürlük gibi Komünist Manifesto'da aşığılan ve komünizmin uygulanmasında çarpıtılan geleneksel kavramlar Dayanışma'da asıl anlamlarına tekrar kavuşmuşlardır.

Özgürlüğe Yöneliş

19 Ocak 1981'de Gdansk'da yayımlanan "Solidarnosc" Haber Bülteni'nde¹⁸ yer alan "Nefretten Kurtuluş" adlı makalesinde Mariusz Wilk şöyle yazmıştı:

Son aylarda Dayanışma'nın etkisiyle başlayan ekonomik, sosyal ve siyasal değişimlerle eş zamanlı, başka bir boyutta özel bir değişim, bir fenomen söz konusu. Ben bu değişime, özgürlüğe yöneliş diyorum. Özgürlük derken, bireyin kendini nefretten kurtarmasını kastediyorum. Bana göre Ağustos 1981'in en büyük başarısı budur.

Totaliterlik hem takipçilerini hem de kendine karşı direnenleri zehirler. İnsan totaliterliğe ne hükmedebilir ne de direnebilir. Onu ortadan kaldırmak başvurulabilecek tek çaredir. Nefretten kurtuluş pasiflikten kurtulup dayanışmaya yönelmektir. Bu da yine İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Leh toplumunun elde ettiği en büyük başarıdır.

24 Nisan 1986'da, Dayanışma Haber Bülteni'nin eski editörü ve yeraltı yayını bir en çok satan olan Konspira'nın¹⁹ yazarlarından, 33 yaşındaki Maruisz Wilk tutuklandı ve Madde 132'den, eylemleri devlete zararlı bir yabancı örgütle işbirliği yapmak-

¹⁷ Dayanışma'nın 1982-1988 arasında barışçıl direnişi ile ilgili, bkz. Grzegorz Ekiert, *The State Against Society: Political Crises and Their Aftermath in East Central Europe*, Princeton University Press: Princeton, N.J., 1996; Michael T. Kaufman, *Mad Dreams, Saving Graces. Poland: A Nation in Conspiracy*, Random House, New York, 1989; John Rensenbrink, *Poland Challenges a Divided World*, Rouge Press, Louisiana State University, Baton, 1988.

¹⁸ Lehçe adı Biuletyn Informacyjny "Solidarnosc." Makaleden alıntıların İngilizceye çevirisi yazının kendine aittir.

tan, suçlu bulundu. Wilk'in evinde yapılan aramada bulunan, Konspira'nın basımı için İtalyan bir yayıncıyla imzalanan kontratın bir nüshası söz konusu suça ilişkin delil olarak gösterildi. Wilk, görme duyusuna zarar vermek için karanlık bir hücrede tutuldu. Eylül 1986'da çıkan afla serbest bırakıldı.

Eğer biri, bir başkasına şiddet uygularsa, şiddetin yöneltildiği kişinin kendini savunma hakkı vardır. Fakat, kişi nefret duygusundan ve misilleme isteğinden uzak bir seviyeye yükselmişse, Hristiyan geleneğiyle kendisine aktarılmış ilkeleri bilinçli bir şekilde kabul eder. Bu ilkeler Polonya'da hala yaşatılmaktadır ve Dayanışma'nın neden şiddet yoluna başvuran bir hareket olmadığının başka bir cevabıdır.

Sonuç: Tarihimize Bir Dönüm Noktası

Bugünün görüş açısından incelendiğinde, Dayanışma'nın siyasi mücadele yolunda uyguladığı taktiklerin ve etik anlayışın ne kadar doğru olduğu anlaşılmaktadır. 1988'de bir dizi yeni grevin ardından görev başına yeni gelen hükümet, SSCB'de Mikhael Gorbaçov tarafından başlatılan reformcu yeni trendlerden de yararlanarak ekonomiyi liberalleştirme ve muhalefetle diyaloga girme yolunda adımlar attı.²⁰ Siyasi sistemde yapılacak barışçıl reformların koşullarıyla ilgili, Şubat 1989'da başlatılan Yuvarlak Masa Görüşmeleri iki ay sürmüş ve anayasa ile belirlenen bir anlaşmayla demokrasiye geçiş üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Dayanışma yasal statü kazanmıştır. 1989'da kısmi de olsa ilk serbest seçimler yapılmıştır. Dayanışma'nın Vatandaş Komiteleri, Birinci Meclis sandalyelerinin yüzde 35'ini almıştır (geri kalan yüzde 65 komünistlere (PZPR) ve onların koalisyon ortaklarına ayrılmıştır). Bu durumda bile komünistler çoğunluğu sağlayamadılar, çünkü ortakları, yani kukla çiftçiler ve demokratik partiler taraf değiştirerek Dayanışma'yı desteklediler. Senatoda, 100 sandalyeden 99'u Dayanışma'nındı. Eylül 1989'da, bir Sovyet uydu devletinde ilk kez komünist olmayan bir hükümet işbaşına geliyordu.

Komünizmin, 1989'da, Polonya'da ve diğer Orta ve Doğu Avrupa devletlerinde ani ve beklenmedik çöküşü, bölge uzmanlarını bile tamamen şaşırttı. Dayanışma'nın gerçekleştirdiği atılım, Orta ve Doğu Avrupa'da demokratik rejimlerin kurulması, Sovyetler Birliğinin dağılması, Almanya'nın birleşmesi, NATO'nun ve AB'nin genişlemesi gibi yakın dünya tarihinde görülen birçok önemli olayın önünü açtı. Ancak dönüm noktası 1980 Ağustos'unda meydana gelen olaylardı. Gdansk Tershanesi'nde yanan özgürlük ateşi bütün Polonya için bir ilham kaynağı oldu. Polonya da Orta ve Doğu Avrupa'yı benzer şekilde etkiledi. Dayanışma'nın doğuşu Sovyet Bloku'nun yapısındaki, totaliter sistemin sonunun başlangıcı olan ilk çatlak oldu.

* W. J. Korab-Karpowicz, "Freedom From Hate: *Solidarity* and the nonviolent political struggle in Poland", *Journal of Human Values*, 8 (I), 2002, s. 56-66

Çeviren: Engin Türesin

¹⁹ Maciej Lopinski, Marcin Moskit ve Mauritz Wilk, Konspira. *Solidarity Underground*, İngilizce'ye çev. Jane Cave, University of California Press, Berkeley, California, 1990.

²⁰ Bkz. Jadwiga Staniszkis, *The Dynamics of the Breakthrough in Eastern Europe. The Polish Experience*, İngilizce'ye çev. Chester A Kisiel, University of California Press, Berkeley, California, 1990.